

Miksi Suomeen tarvitaan tulkkilaki?

Taustaraportti
2.5.2023

Alkavalla hallituskaudella on säädettävä laki tulkin pätevydestä julkishallinnossa ja perustettava tulkirekisteri.

Tällä hetkellä Suomessa kuka tahansa voi toimia tulkkina julkishallinnossa. Tämä saattaa johtaa potilasturvallisuuden ja oikeusturvan vaarantumiseen ja aiheuttaa yhteiskunnalle ylimääräisiä kustannuksia. Tämän vuoksi julkishallinnon asioinnissa tarvittavasta tulkkauksesta tulee säätää lailla.

Tulkkaus julkishallinnossa

Asioimis- ja oikeustulkkeja tarvitaan julkishallinnossa monissa tilanteissa, jotka liittyvät ihmisten terveyteen ja perusoikeuksiin. Ongelmat tulkkauksessa voivat aiheuttaa hoitovirheitä ja vaarantaa sekä julkishallinnon asiakkaan että viranomaisen tai ammattihenkilön oikeusturvan tai pitkittää maahanmuuttoon liittyviä prosesseja.

Vuoden 2021 lopussa Suomessa asui 458 000 vieraskielistä, joka vastaa 8,3 prosenttia koko väestöstä. Vieraskielisiksi luetaan henkilöt, joiden kieli on jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame. Määrä kasvoi edellisestä vuodesta yli 25 100 hengellä eli 5,8 prosenttia. Ylivoimaisesti suurin vieraskielisten ryhmä on venäjänkieliset. Seuraavat ovat viro, arabia ja englantia. (Lähde: Tilastokeskus)

Käännös- ja tulkkauspalveluita hankittiin julkishallinnossa vuonna 2022 seuraavien summien edestä:

- valtio 16 467 949,68 €
- kunnat 5 774 884,73 €

Valtion suurimmat ostajat käännös- ja tulkkauspalveluissa ovat Tuomioistuinlaitos (4,5 miljoonaa euroa), Maahanmuuttovirasto (3 miljoonaa euroa) sekä Valtioneuvoston kanslia (2,6 miljoonaa euroa). (Lähde: Tutkihankintoja.fi sekä ministeriöiden kotisivut)

Alalla paljon kouluttamattomia tulkkeina toimivia henkilöitä

Tällä hetkellä kuka tahansa henkilö, joka pystyy edes autettavasti kommunikoimaan kahdella eri kielellä, voi toimia tulkkina julkishallinnossa. Tulkin ammattinimikettä ei ole suojattu, ja alan sääntely on riittämätöntä. Alalla toimii koulutettuja ammattitulkkeja, mutta myös paljon kouluttamattomia tulkkeina käytettäviä henkilöitä, joilla ei välttämättä ole edellytyksiä toimia vaativassa tehtävässä tai tietoa tulkkia sitovasta ammattietiikasta. Rärkeimmissä tapauksissa lapsi on joutunut toimimaan vanhempiensa tulkkina tai perheenjäsen on tulkannut kunniaväkivaltatapauksia selvitetessä. Tiedossa on myös tapauksia, jossa henkilö on esimerkiksi ajanut taksia samalla kun hän on etäpalvelun kautta toiminut lääkärikäynnin tulkkina.

Moni viranomais on luonut jonkinlaisia omia laatukriteerejä tulkkauksen tason varmistamiseksi, mutta yhtenäisiä laatukriteerejä tai näiden valvontaa ei ole. Tarjouskilpailuissa ei aina aseteta laatukriteereitä tai ne ovat olleet helposti kierrettävissä. Toisaalta joissakin julkisissa hankinnoissa laatukriteerit ovat olleet niin kovia, että alalta ei löydy niitä täyttäviä tulkkeja, jolloin laatukriteerit taas on mahdollista kiertää. Hankinnoissa ei aina vaadita koulutettujen ammattitulkkien käyttämistä.

Jo vuonna 2008 tehdyssä, opetusministeriön tilaamassa selvityksessä oikeustulkkauksen tilasta Suomessa todetaan, että säädösten ja sopimusten edellyttämä oikeus oman kielen käyttöön ja tulkkaukseen ei aina toteudu. Asiantuntijaryhmän raportin mukaan syitä tähän voivat olla esimerkiksi:

- tarvittavan kielen tulkkeja ei ole saatavilla tai heitä ei ehditä hankkia
- silloinkin, kun tulkkaus on järjestetty, tulkkien toiminta ei aina ole kaikkia osapuolia tyydyttävää
- tulkkausta hoitavan ammatti- tai kielitaito ei ole tehtävän vaatimalla tasolla
- eri osapuolten oikeuksista, vastuista ja velvollisuuksista ole kaikissa tapauksissa selvää ja yhdenmukaista käsitystä

Raportti toteaa: ”Epäkohtien taustalla voidaan sanoa olevan koulutuksen, toimivan tulkkien rekrytointijärjestelmän ja eri osapuolten yhteisten toimintasääntöjen puute.” (Oikeustulkkauksen selvityshanke, Asiantuntijaryhmän raportti opetusministeriölle, Helsingin yliopisto 2008)

Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksessä asioimistulkkauksen nykytilasta todettiin, että asioimistulkkauksen laatua voitaisiin kehittää erityisesti tulkkien kouluttautumisella ja osaamisen kehittämällä. (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 2020:45: Selvitys asioimistulkkauksen nykytilasta)

Yleisesti voidaan todeta, että tulkkausalan epäkohdat kärjistyivät vuoden 2015 maahanmuuttoaallon jälkeen. Tällöin tulkkauksen tarve kasvoi yllättäen ja viranomaiset joutuivat käyttämään tulkkaukseen lähes ketä tahansa. Koska tulkin koulutusta ei vaadita, monet kouluttamattomat tulkit jäivät alalle, mikä osaltaan johti tulkkausista maksettujen korvausten hintojen laskuun. Tämä on puolestaan saanut monen ammattitulkin vaihtamaan alaa. Jos koulutettujen tulkkien pako alalta jatkuu, tulkkauksen laatu tulee edelleen laskemaan.

Mistä tulkkilaisissa tulee säätää?

Tulkkilakiin ehdotetaan otettavaksi ainakin seuraavat säännökset:

- määritelmät julkishallinnossa käytettävän tulkin ammattipätevyydestä
- vaatimukset tulkkien salassapitovelvollisuudesta ja selkeät säännökset jääviydestä
- säännös kansallisesta tulkkirekisteristä
- velvoite viranomaisille ja julkishallinnolle käyttää rekisteriin merkittyjä tulkkeja
- säännös tulkkauksen laadun valvonnasta ja valvovasta virastosta
- kieltö käyttää lapsia tai muita omaisia tulkkeina.

Tulkin ammatin sääntely Norjassa ja Ruotsissa

Norjassa astui vuoden 2022 alussa voimaan laki, jossa määritellään viranomaistulkkinä toimimisen edellytykset ([Lov om offentlige organers ansvar for bruk av tolk](#), "tolkeloven").

Lainsäädännössä myös määrätään, että julkishallinto voi käyttää vain tulkkirekisteriin merkittyä tulkkiä olipa hän puhuttujen kielten tulkki tai viittomakielen tulkki. Jokaisen rekisteröidyn tulkin osaaminen varmennetaan. Laki myös kieltää lasten käyttämisen tulkkinä.

Norjan tulkkirekisteri on moniportainen, ja alimmalle portaalle pääsee suorittamalla tulkin ammattiin orientoivan lyhytkurssin, jossa ammattitulkiksi tähtäävä tutustuu tulkin rooliin ja ammattietiikkaan sekä harjoittelee jonkin verran tulkkausta. Johdantokurssin avulla pyritään tarkistamaan, että henkilöllä on edellytyksiä ryhtyä ja koulutautua ammattitulkiksi. Lisäkoulutautumalla pääsee siirtymään portaalta toiselle, mihin kannustaa se, että tulkkirekisterin haku tarjoaa ensimmäiseksi koulutetuimpia tulkkeja. Viranomaisia myös ohjataan valitsemaan tulkkeja ylimmiltä portailta. Laki myös tunnistaa, ettei kaikissa kielissä ole mahdollista aina saada pätevää tulkkeja.

Vaikka lain siirtymäkausi oli vasta meneillään, ensiarviot lain vaikutuksista olivat positiivisia. Tulkkauspalvelu on saanut yhtenäiset toimintaraamit, mikä helpottaa julkishallinnon toimijoita. Myös tulkit ovat kokeneet asemansa tulkkauksen asiantuntijoina kohentuneet hieman aiemmasta. (Norjan Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) järjesti joulukuussa 2022 Oslossa seminaarin, jossa esitettiin ensimmäisiä arvioita siitä, miten lainsäädäntö on toiminut. Tulkkilakia koskevat materiaalit löytyvät konferenssin sivulta: <https://www.imdi.no/arkiv/arkiverte-arrangementer/tolkekonferansen-2022--hvordan-lykkes-med-tolkeloven/>)

Ruotsissa valtiovarainministeriön alaisuudessa toimiva Kammarkollegiet-viranomainen auktorisoi tulkit ja ylläpitää koulutettujen tulkkien rekisteriä (<https://www.kammarkollegiet.se/vara-tjanster/tolk/sok-tolk-i-vart-register>).

Tulkin ammatti

Hyvän tulkkauksen kolme keskeistä vaatimusta ovat asiasisällön tarkkuus ja täsmällisyys sekä toiminnan luottamuksellisuus ja puolueettomuus. Tulkki ei ammattieettisten ohjeidensa mukaan ota vastaan toimeksiantoa, johon hänellä ei ole riittävää pätevyyttä. Tulkki on puolueeton viestinvälittäjä ja hän ei toimi tulkattavien avustajana tai asiainhoitajana.

Tulkin ammatissa vaaditaan erinomaisen tulkkaus- ja kielitaidon sekä työkieliin liittyvän kulttuuritietämyksen lisäksi tulkattavan aihealueen tuntemusta, viestintätaitoja, paineensieto- ja keskittymiskykyä, ja kykyä työskennellä erilaisten ihmisten kanssa. Muita tulkkauksessa tarvittavia taitoja ovat hyvä muisti, nopea analysointi- ja assosiaatiokyky sekä taito suodattaa puheesta keskeinen asiasisältö ja merkitys.

Tulkiksi voi Suomessa opiskella Helsingin, Tampereen, Itä-Suomen ja Turun yliopistoissa ja Diakonia-ammattikorkeakouluissa. Korkeakoulutus kestää 3,5–5 vuotta. Lisäksi tulkiksi voi pätevöityä suorittamalla asioimistulkin ammattitutkinnon ja oikeustulkin erikoisammattitutkinnon.

Osassa kielistä tulkkia tarvitaan niin harvoin, ettei tulkin ole mielekästä investoida aikaansa pitkään koulutukseen. Norjan mallin mukaisen perehdytyskoulutuksella voitaisiin todentaa, että tulkkina toimivalla on ammatin perusteet hallinnassa.

Työ- ja elinkeinoministeriön raportissa (2020) oli arvioitu, että asioimistulkkia toimii kentällä noin 1000. Koska asioimistulkin ammattia ei ole säädelty lailla ja kuka vain voi toimia asioimistulkkina, ei tulkkien määrästä ole tarkkaa tietoa. Alan järjestöjen arvion mukaan ammattitulkkia Suomessa on noin 400–500. Koulutettujen tulkkien määrä vaihtelee kielittäin. Koottuja tietoja tutkinnon suorittaneiden määrästä ja valmistuneiden tulkkien työkielistä ei ole julkisesti helposti saatavilla, koska tulkkeja ei rekisteröidä. Eri oppilaitosten tutkintotiedoista voidaan kuitenkin koostaa tulkin koulutuksesta valmistuneiden määrää, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki valmistuneet toimisivat yhä alalla.

Mitä tulkkilaki tulisi maksamaan?

Yhteiskunnan varoja tulee käyttää järkevästi. Siksi onkin tärkeää panostaa laatuun myös tulkkauspalveluissa. Tulkkausvirheestä johtuen ihminen voi saada väärää hoitoa tai maahanmuuttoon liittyvät päätökset voidaan tehdä väärin perustein. Tiedossa on jo nyt tapauksia, joissa kalliita oikeudenkäyntejä tai maahanmuuttoprosesseja on jouduttu uusimaan huonon tulkkauksen vuoksi. (Esimerkiksi: Tulkin ”luokaton” Google-käännös hämmensi oikeudessa – Koko käsittely menee uusiksi, HS 31.1.2023, <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000009361586.html>). Tällaiset virheet ovat yhteiskunnalle paljon kalliimpia kuin laadukas tulkkauspalvelu.

Tulkkien ammattipätevyydestä säättämällä saataisiin myös tulkkauspalveluiden kilpailutukset tehokkaammiksi ja mahdollisesti vähennettäisiin markkinaoikeuteen ratkaistavaksi päätyvien valitusten määrää. Sääntelyn avulla voitaisiin myös yhtenäistää kilpailutusten laatuksiteerejä ja näiden valvontaa, ja siten sujuvoittaa ja helpottaa hankintaorganisaatioiden työtä.

Tulkkirekisterin ylläpito ja vaatimus ammattitulkkien käytöstä julkishallinnossa sekä tulkkauksen laadun valvonta aiheuttaisi seuraaviin seikkoihin liittyviä kustannuksia:

- tulkkien koulutuksen lisäresursointi
- tulkkien täydennyskoulutus
- auktorisoinnissa tarvittavat henkilöresurssit
- tulkkirekisterin ylläpito
- laadunvalvonta

Miksi oikeustulkkirekisteri ei riitä?

Suomessa on olemassa EU-direktiiviin perustuva laki oikeustulkkirekisteristä. (<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20151590>). Oikeustulkkirekisterin rekisteröidään tulkit, jotka täyttävät rekisterivaatimukset. Viranomaista ei laki kuitenkaan velvoita käyttämään koulutettuja ammattitulkkia. Koulutettuja tulkkeja tulisi kuitenkin aina käyttää, kun heitä on saatavilla. Oikeustulkkirekisteri ei palvele kaikkia julkishallinnon toimijoita, sillä esimerkiksi sosiaali- ja terveysalalla tarvitaan myös tulkkien palveluita. Oikeustulkit ovat erikoistuneet nimenomaan oikeustulkkaukseen. Terveystieteiden tulkkausissa korostuvat esimerkiksi erilainen sanasto ja terminologia. Sote-alan tulkkaus on oma erikoisosaamisalueensa.

Oikeustulkkauksen erikoisammattitutkinnon suorittaneella on ammattitaito toimia tulkkina varsinaisten oikeuskäsittelyjen lisäksi muun muassa poliisin, Maahanmuuttoviraston, Rajavartiolaitoksen, Tullin ja vankeinhoito- ja syyttämisen prosesseissa sekä eri viranomaisten hallinnollisissa menettelyissä. Oikeustulkin erikoisammattitutkinnon on suorittanut noin 100 tulkkiä 26 kieliparissa. Lisäksi oikeustulkkauksen opintoja voidaan suorittaa joissakin yliopistoissa osana muuta koulutusta. Tämä määrä ei riitä kattamaan tulkkauksen tarvetta esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa. Sosiaali- ja terveyspalveluissa tarvitaan myös erilaista osaamista kuin poliisi-, maahanmuutto-, tull- tai oikeusasioissa.

Asioimistulkin ammattitutkinto puolestaan valmistaa toimimiseen muun muassa kasvatus- ja koulutusalan sekä sosiaali- ja terveysalan toimintaympäristöissä. Olisi tärkeää rekisteröidä myös asioimistulkit, jotta asiantuntevat tulkit tavoitetaan silloin, kun heitä tarvitaan.

Lisätietoja antavat

Hanna Gorschnik, toiminnanjohtaja, Kieliasiantuntijat ry
hanna.gorschnik@kieliasiantuntijat.fi, puh. 050 576 2553

Emmi Christensen, hallituksen jäsen, Suomen kielipalveluyritykset ry
sihteeri@kielipalveluyritykset.fi, puh. 050 314 1996

Jenni Kavén, toiminnanjohtaja, Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry jenni.kaven@sktl.fi,
puh. 044 344 5205

Lähteet

Oikeustulkkauksen selvityshanke, Asiantuntijaryhmän raportti opetusministeriölle, Helsingin yliopisto 2008,
https://www.academia.edu/17598531/Oikeustulkkauksen_selvityshanke_Asiantuntijaryhm%C3%A4n_raportti_2008

Oikeustulkki- ja kääntäjäkirekisteri jäämässä tyngäksi, Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto, tiedote 29.8.2014, <https://www.sktl.fi/?x18668=425710>

Selvitys asioimistulkkauksen nykytilasta, Työ- ja elinkeinoministeriö, 2020,
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162434>